

О ДРОБЊАКУ И ДРОБЊАЦИМА

Највећи број чланова Удружења дурмитораца у Београду је рођен на ширем подручју Дурмитора, дакле територији коју чине два стара, Дробњак и Пива и два новија Ускоци и Шаранци, племена. Како је један од главнијих задатака Удружења подмлађивање чланства, то сматрам да је неопходно пружити им прилику да на једном мјесту могу сазнати, за почетак сасвим довољно, неке основне појмове из историје поменутих племена. Ово тим прије што је уобичајено, да када се млађи из наших крајева упознају обично кажу "моју су из Дробњака, моји из Пиве, Ускока, Жабљака, Шаранаца". Приметио сам да код тих млађих, чији су родитељи Дурмиторци, а који су рођени у Београду или негдје другдје, често влада недоумица око тога шта је Племе (бркају се појмови братство и племе), те сходно томе желим указати на неке основне особености ове проблематике, превасходно осврћући се на племе Дробњак.

ПОЈМОВНО ОДРЕЂЕЊЕ ПЛЕМЕНА

Појам Племе у литератури има различита значења, од оних да је то одређена територија настањена становништвом, па до тога да се ту ради о самом становништву насељеном на једној територији. Залазећи у "суштину појма Племе" чини ми се да је најприхватљивија формулација која каже да је Племе одређена организована заједница становника који живе на једној територији, који имају заједничке обичаје, језик, вјеру, поријекло, традицију и заједничку племенску свијест, дакле атрибуте који их тијесно повезују у јединствену цјелину, друштвену и територијалну. Племе је представљало војнички, политички и морални колектив. Унутрашњост Племена је увезана и крвним сродством, насталим удајама и женидбама између братственика.

Племе је архаична и у наше вријеме превазиђена заједница, али у црногорским условима живота јако утемељена и као таква била незаобилазан фактор конституисања црногорске државности. Постанак државе је релативно лако одредити, док је настанак Племена временски веома тешко лоцирати, јер његов ток настанка тече у дужем историјском периоду, најчешће (код старих племена) у периоду за који немамо или имамо врло оскудну историјску грађу, него се скоро све заснива на усменом предању, које се преноси са кољена на кољено и што живи као легенда. Истина, у свакој легенди има и нешто митско, нешто што чини језгро које је у историјском смислу најближе истини.

Чланови племена су племеници, а племеницу су чланови братстава која насељавају племенску територију. Братство чини више породица. Братство је облик заједнице у коме су сва домаћинства-породице- сродна по крви, дакле имају истога претка, родоначелника, славе исту крсну славу. Од јачине братства зависио је његов углед и утицај у племену. Поједина братства су сачувала своја презимена по неколико вјекова.

Породица или кућа је основна ћелија братства, а тиме и племена. Она представља друштвену групу која обавља низ функција, од репродуктивне (рађање и подизање дјете), економске (производња и потрошња), васпитне и образовне, до заштитне и емотивне. Дакле, то је чврста заједница, крвна и имовинска у племену.

Племена су живјела потпуно самосталним животом. Дијелила су се територијално на села, сроднички на братства. Племене, село и братство имају свој комун, шуму, воду и што је веома битно, заједничку племенску цркву.

Племенски збор је највиши орган власти у Племену. На збору су право учешћа имали сви мушкарци који су носили оужје. Збору је пресједавао племенски кнез, а одлуке су биле пуноважне само ако су донијете једногласно. Племенског старјешину и друге племенске и братственичке главаре могли су смијенити у свако доба, када оцијене да им нијесу довољно храбри и вјешти, јер су они били племенски образ према другим племенима. Од вјештине и храбрости племенских старјешина зависио је и успјех Племена у борби против непријатеља. Послије сваке значајније битке сазивана је скупштина Племена, а ако је било плијена, најбољи дио је даван најхрабријима.

Племенски живот је пружао племеницима заштиту и помоћ. У оквиру Братства и Племена кретао се читави живот племеника. Сваки племеник је морао да води рачуна о части и угледу Братства и Племена, а племенски главари су бринули о имању и угледу својих племеника. У случају да неки племенски главар својим понашањем или чињењем оштети интересе Племена, Племене га изводи пред Племенски суд који га је у таквим случајевима смењивао и пресуду износио пред Племенску скупштину.

Племене је представљало војнички, политички и морални колектив, који је имао снажан утицај на све своје чланове.

Племене је имало заједничко имање, на братственичкој, родовској основи, што је без сумње наслеђе гентилног поријекла.

Улога Племена је била од историјског значаја и његова максима "одбрана прађедовске вјере" значила је исто што и одбрана Племена и куће. Право вјере је било једнако праву на слободан живот и одбрана једнога права нужно је повлачила за собом и одбрану другог. Сходно томе, није ни чудо да су свештеници постајали народни прваци, војсковође и јуришници. У име вјере бранили су слободу да се не угаси у непрекидним сукобима са Турцима, због чега је свештенички позив био веома цијењен.

Свештеници су обично били из јачег братства и тај позив се преносио са оца на сина читавим генерацијама. Свештеници нијесу били школовани, јер школа није ни било, него су боравили краћи период у неком манастиру или код неког попа, који је знао да чита, и тако се учили писмености, која није била увијек услов да се постане свештеник.

Султанов Ферман није имао никав значај у унутрашњем животу Племена. За племенике он је био документ власти племенског старјешине, нека врста легитимације са којом се пред Турцима појављивао и имао право да говори у име Племена.

Кад год су били изван куће племеници су били под оружјем, које им је било саставни дио ношње, знак људског достојанства и готовости за борбу, пошто је сваки способни племеник био племенски војник.

Појавом државне администрације укида се племенска власт и ограничава племенска аутономија у многим битним питањима. Нестајањем племенске аутономије није уништен сваки траг племенског живота. Остали су племенски катунци, испаше, пашњаци, племенска традиција и племенска свијест, те у знатној мјери племенски морал који подстиче племенике да чувају час и образ свога Племена, свога Братства и своје куће.

НАСТАНАК ИМЕНА ДРОБЊАК

Како и када је дошло до давања имена Дробњак, одређеној територији, односно народу који је живио на њој, веома је тешко утврдити. Још у Летопису попа Дукљанина, из друге половине 12. вијек помиње се да је краљ Предимир 969. године подијелио своје земље четворици синова. Свевладу је дао области подгорје са жупама: Оногошт, Морача, Комарница, Пива, Гернико *.

У документима Которског архива име Дробњак се први пут помиње 03.децембра 1285. године гдје стоји: "Обавезаше се платити 10 перпера Јовану Пиченегу власи: Братиња Дробњак, Бранислав Његомиров и син му Добросав, Радомир брат Попов". У запису не стоји одакле су ти људи, али пошто дају заједничку обавезу, мора да су из истог мјеста или из близине једни другима. У контексту овога иде у прилог предање да је у Пошћенском гробљу била гробница на којој је писало да ту лежи Бран Дробњак, што наводи да је то онај Братиња Дробњак, обвезник Јована Пиченега.

У Дубровачком архиву налазе се подаци према којима трговци из катуна Дробњак тргују у Дубровнику и то: "Goitan Banilovitch et Bogoslav Dersimirch, власи из катуна Дробњак 22.ноцембра 1376. године; Pripchus Radoslauich, влах из катуна Дробњак, 20. марта 1379. године; MicienClapcich Vlachus de Drobnjach, обавезао се 12. августа 1390. године у Дубровнику Јакову Гундулићу и Прибили Марковићу, златару из Котора "pro uno equo, qui fuit taratus in Jesera**", те је Прибилу и његовом другу Павлу положио 12. перпера. 21. августа 1433. године поднесена је тужба у којој стоји " Неки влах Дробњак украо је једном дубровчанину на Језерима три шкопца", а 19. августа 1454. године забележено је како су Дробњаци " а Jesera" украли неку свиту (panni).

*Ово је према досадашњим сазнањима први писани докимент са именом Комарница.

** Ово је први пут да се у неком писаном документу помињу Језера .

У Светостефанској крисовуљи краља Милутина 1313 - 1318. године Дробњаци се помињу као трговци дубровачком робом*.

Према Константину Јиричеку, Дробњаци као племе на Дурмитору, помињу се 1345. године који већ тада имају "развијену племенску организацију и племенске зборове".

Ови подаци недвосмислено указују да се име Дробњак и Језера помињу прије Косовске битке, те да су Дробњаци имали катуне у Језерима између 1390 - 1454. године.

У турском Дефтеру из 1477. године за Херцеговачки санџакат види се да су Дробњаци били стално настањени у дробњачкој котлини и да су имали посебан статус катунара у Језерима. Исте године , према попису Влаха херцеговске земље Дробњак је уведен у нахију Комарнице. Из тог пописа евидентно је да су Турци још тада покушали исламизирати Дробњак, о чему говоре имена у Џемату пописа становништва, Николе, сина Ђуранова (око 1477. године) у којему се помињу имена " Ширмерд, те као самац његов брат Мехмед, Муслимани.....".

У једном извјештају Марина Санудија стоји "син Радошина Јунца, хришћански поглавар са територије која се зове Дробњак, уби турског војводу и оплијени га".

Видимо од када се помиње име Дробњак, а због чега је тако названа одређена територија и становништво на њој, може само да се претпоставља. Постоје тврдње да име Дробњак потиче од грчке ријечи "Дромос" која значи пут, а везује се за стари римски пут који је водио од Дубровника преко Рисна, Дробњака, Теслице, Пријепоља и Скопља до Цариграда. У речнику САН-а, ријеч Дробњак има више значења. Једно се везује за висину, односно раст људи који су ту живјели, друго за неку врсту камена са тог подручја и сл.

Поред ових писаних тумачења у Дробњаку живе и предања која указују како је Дробњак добио име. Једно такво предање се везује за погибију Хусрет -бега **, босанског намјесника и царевог сестрића, којег су Дробњаци убили 1541. године, извадили му дроб и закопали, а тијело послали у Сарајево, гдје је сахрањено у његовој задужбини - Бегова џамија у Сарајеву. Ову причу о Беговој погибији забележили су сви његови биографи: Сафет-бег Башагић, др. Ђиро Трухелка, др. Милан Прелог и други.

*Хрисовуља је врста владарског писаног акта велике вриједности, који је овјерен златним печатом.

**Хусрет-бег је највећи турски великан, послје цара Мурата, који је погинуо на бојиштима цијелог Балкана.

По другом предању Дробњаци су се звали Новљани све док није њихов војвода Лапац Косовчић, распорио дроб сину кричкога војводе Калоке, у Буковичкој гори, када је овај ишао у тазбину у Дробњак. Како је ово убиство учињено преко вјере и задате ријечи, на невитешки начин, околна племена из поруге назваше Новљане Дробњацима.

Све изнијете претпоставке су мање више прихватљиве, али без сумње Дробњак као територија и Дробњаци као одређена друштвено аутохтона цјелина, датира још од 13. вијека.

НАСТАНАК ПЛЕМЕНА ДРОБЊАК

Према расположивим сазнањима, прикупљених из писаних докумената као и сазнања добијених из бројних разговора са старим дробњацима- добрим памтишама и дивним саговорницима, Дробњачко племе су основали Новљани, Словенско племе, које је било насељено у Босни, околина Травника, одакле су се доселили на Бањску висораван, пошто су заузели насеобину народа Матаруга, које су у крвим борбама потиснули иза Фоче и Оногошта, на сјеверу до линије Лебешник-Дурмитор и Одраг у Сињајевини, на истоку до ријеке Мораче, а према југу до старе " Президе", која је дијелила Зету од Херцеговине.

На новоосвојеној територији, Јужној Херцеговини, Новљани граде сталне насеобине, на простору данашњих Бањана, дио Корјенића, Грахова и Никшићких Рудина. Крајеве око Оногошта до линије Лебшник-Дурмитор и Одраг, на западу до ријеке Пиве и на истоку до извора ријеке Мораче, користили су љети за напасање стоке. Доста касније Новљани се дијеле на Бањане и Дробњаке.

Новљани су се у Дробњачко Корито, предио који се простире између Крнова и Ивице, доселили пред крај 13, или почетком 14. вијека, као солидно организовано племе, коме су на челу биле војводе и неколико кнежева. Досељавањем у Дробњачку Котлину, зиратно земљиште подијеле по братствима, а испаше, шуме и појила по селима. Послије Новљана у Дробњак су се досељавале разне породице, према којима су Новљани били толерантни, тако да су одмах по доласку постајали равноправни чланови Племена, у свему па и у племенској управи. Једини услов за усељење је био да новопридошли мора прихватити за славу Светога Ђорђија, који је био култна слава свих Дробњака*

Како су усељавања била појединачна и обављала се у дужем временском периоду, она нијесу могла утицати на етнички карактер Новљана. Цјелокупно становништво Дробњака се може подијелити на три скупине: Новљане, усељенике и Ускоке.

*Према Лубурићу, на основу казивања старих Дробњака, Ђурђев дан је узет за племенску славу 1605. године, када су дробњачки ратници потукли јаку турску казнену експедицију у Буковици. И данас се један мост у Г. Буковици зове Пашин мост, гдје је наводно те године убијен турски Паша.

ГРАНИЦЕ ПЛЕМЕНА ДРОБЊАК

Границе Дробњака су се стално мијењале, било да су се проширивале или смањивале, зависно од ратне среће коју су Дробњаци имали у сукобима са околним племенима.

С обзиром да се не ради о студији која обрађује племе Дробњак, то ће овдје у најкраћим могућим цртама, а да се не доведе у питање квалитет и суштина проблематике, бити изнијети подаци који показују куда су биле границе Дробњака. За ширу елаборацију било би неопходно говорити о границама Дробњака до 1860. године и оним послје те године.

Овдје је ријеч о границама Дробњака утврђеним 1860. године и то: Почев са врха Војника, гдје је тромеђа са Пивом и Никшићем, граница иде према Никшићу и Жупи, па право на Исток линијом Голопуст-Ошља коса-Бећовина у Обли камен у дно Рудога поља. Одатле граница иде на Лубању Главу- Вјетрено брдо-Млијечно брдо-Иваново бројило па у врх Гацкових греда. Одатле се простире на Водни До, па на Доње Црвено Ждријело, одакле скреће према Горњој Морачи на Љевишка Корита, па низ Дуге Лошовића на катун Шоројевац, па преко Студенице на Борова брда. Са Борових брда граница скреће према Сјеверу и иде у Мркоњину греду, па преко Осијека на Бајовића пећину, одакле се наставља испод Рађенова брда на Јанковића корито до у врх брда Коњ. Одатле иде на Врачарске сјечине и Осредак, па преко Брезовог поља у Црвену греду-Ристове долине Катунина-Урнебеса до Великог Старца. Од Великог Старца иде преко Тичије воде на Морачке долове и Рабрenske ливаде гдје је тромеђа Дробњака, Морачана и Пољана.

Од тромеђе граница иде на Водени Пећарац, па право у Одраг, а одатле преко Осуђеника на Расоваш, затим у Црвено Ждријело, па на Планиницу, Забој и преко Калуђерскијег лука у ријеку Тару, па Таром до крша Језика испод села Мала Црна Гора, одакле почиње граница према Пиви до Штуоца, Ћирове Пећине, па преко Пријесна на Колијевску, а одатле према Мрамору у Каменицу код Драгаљева, па право у ријеку Комарницу. Потом иде ријеком до Дужи, одакле се пење до Брањине пећине, па на Козју греду и уз Велику валу излази на врх Војника.

Временом територија Дробњака се смањивала, тако да данас говоримо о Дробњаку у ужем смислу*. Дробњак у ужем смислу обухвата територију која се простире од Крнова до Ивице и обухвата следећа насељена мјеста: Шавник, варошица - административни центар општине Шавник, и села: Превиш, Пошћење, Придворица, Петњица, Комарница, Грабовица, Годијељи, Дужи, Дубровско, Кутња њива, Рудо поље, Ског, Градац, Мокро, Милошевићи, Горња и Доња Бијела, Поље Радовића, Добра села, Косорићи, Мљетичак, Слатина и Тушиња.

* Племe Ускоци формирано прије два вијека, насељено је на Дробњачку земљу-Југоисточни Дробњак.

ДРОБЊАЧКИ МОРАЛ И КАРАКТЕР

У Дробњаку је био доминантан патријархални морал, који је подразумијевао апсолутне норме које су се морале поштовати, па макар и по цијену живота. У огледалу тог морала сваки племеник је видио свој лик, знао је шта смије, а шта не смије урадити да не би окаљао образ свој, своје куће-породице, братства и Племена.

Етика је била врхунски закон опстанка на том тлу тегобног живљења, богатог једино чојством, јунаштвом и патњама, које су стојички подношене, као нигдје друго. Морал и етика Дробњака су прожети специфичном умјетношћу, филозофијом, обичајним правом, православљем и другим облицима, њима својственог стваралаштва. Све ово је интегрални део дробњачке духовне културе, етика представља генетички систем врлина, гдје је човјек највећа животна и морална вриједност.

Племе је строго кажњавало починиоце моралних грехова, нарочито издајнике. Морална осуда је преношена и на сроднике починиоца, па су му они, не ријетко, били главне судије и извршитељи пресуде. Руководећи се овим врлинама Дробњаци су настојали да у опхођењу буду стрпљиви, умјерени, одмјерени, разборити, доследни али и одлучни. Дробњаци су у клетву гледали као у неки светачки чин, који је изазивао бојазан, стрახове и пријетње, на чије се последице морало рачунати. Заклетва је била чин велике духовне и моралне одговорности, те јој се приступало у изузетним приликама. Овакав однос према заклетви сачуван је до данас код старијих Дробњака.

Дробњаци су се одувјек истицали отвореношћу, речитошћу и истином, а особито јунаштвом, те главе нијесу много штеђели и олако су их давали. Увијек су ишли са оружјем, јер се нијесу сматрали турском рајом, а често га нијесу скидали ни за вријеме спавања. Били су опаки на јатагану, оштри на језику и веома изразити племеници, духовно лијепи горостаси и тврди као дурмиторски кремен камен. " Они су без сумње најсвежије племенско уобличење које се снажно умножило, те на тај начин као ријетко које друго племе помогли да се освежи словенска крв и снага", писао је Јован Цвијић. У том погледу дробњачки удио је не мали, јер скоро да нема мјеста у бившиј Југославији гдје нема Дробњака, " најљепших плавушана, код којих је око плаво као небо, а брк риђ као броћ".

Остали су ми у дивном сјећању поједине дробњачке старине, који би кад се спреме неђе на пут, обично пјешке или на Јаићаку, облачили црногорско одијело, на ноге ципеле, чешће чекркаше опанке, а на главу црногорску капу, коју намјесте на тјеме, исправе се и подигну чело као да ће њиме ударити у небо. У рукама штап, не ријетко пребачен преко рамена, несвјесно га држе као што су њихови стари држали џефердар.

Један од најбољих познавалаца и велики поштовалац Дробњака, Јован Цвијић, у више махова је истицао да је Дробњак у погледу начина форме и унутрашње организације најинтересантнији примјер Племена и племенског живота. По њему, Дробњак је расадник људи и јунака племенитог

кова. То је једна врста бисерне етничке и слободарске оазе, ових стамених слободара од духа и неузмага.

Примијетио је импресивну словенску мирноћу код Дробњака, односно да су " у миру били мирни, а тек нагнани, крвави ратници и осветници". Отуда Цвијићев нескривени емотивни однос и тврдња да Дробњак представља "очувани континуитет једне моћне расе која је свој виталитет пронијела кроз најсуровије историјске околности за које Европски свијет зна".

Послије похаре Дробњака, од стране Нуман-паше Ђуприлића 1714. године, његов лични секретар, потурчени дубровчанин, Исмаил Копорчић кришом обавјештава дубровачки Сенат и каже: "Што највише Пашу чуди то је тврдоглавост и упорност ових хајдука, који никако неће да му се поклоне, а камоли да му плаћају харач. То није раја као у другим крајевима куда смо пролазили, то су хајдуци којима гори око кад падну у Пашине руке. У највишим мукама ћуте и оштро гледају, као да стријељају. Нико не моли, него тражи. Чудан сој живи у овим литицама, гдје нико други не може да остане ни десет дана".

Један турски везир, који је покушавао да укроти Дробњак, пред смрт је рекао: " Кога Бог прокуне, а Цар га омрзне, шаљу га да у ову дивљину умре".

НАЧИН ЖИВОТА

У Дробњаку се живјело и опстајало захваљујући узгоју стоке и хајдуковању *. Сами климатски услови, али и потреба да се буде стално са оружјем у руци, определили су становништво за сточарство. Хајдуковање им је био врло омиљен посао, било је то нека врсте привреде, начин да се прибављају одређена средства за живот.

Љето је био период тежачења, рада и ратовања, док је зима била, у доброј мјери, заштитница од напада споља, захваљујући великим снијезним наносима, те је тај период "мировања" за Дробњака био период када је радио његов ум, његова глава, у којој су се ројиле мисли, рађале идеје. Тада је пјевао и стварао пјесму, клесао мудрост, брусио чојство, његовао традицију и припремао терен за непредвидиву будућност. Све што је радио зими, радио је полако, одмјерено, на тенане. Није био шкрт на ријечима, али је пазио шта говори, како говори и пред киме. Није био у хитњи, није у брзом послу па је штедро пунио уста ријечима, производом размишљања и искуства, давао им музику, и митску позадину, проткану филозофским нитима, а слушаоцу снагу и поуку, базу за његово сјутрашње понашање. Сваки озбиљнији разговор је био славопој животу, својеврстан час историје и ода над одама.

* У књизи "Казивања старих Требјешана" стоји : "Дробњак је земља која рани љебом готово сву Ерцеговину, а Рисан снадбијева угојеном говедином и другом дебелом стоком".

Два пута годишње имали су Збор Племена. У јесен на Митровдан, на Беришиној луци у Шавнику, а у прољеће о Ђурђеви дан, на Зборној главици у Горњој Буковици. Племенском збору су присуствовали сви мушкарци који су носили оружје, и сви они су имали право гласа. На Збору су решавана крупна племенска питања: одређивање граница између села, катуна, решавана питања појила, испаша и шума, биран племенски Суд, племенски Кнез и војводе, изасланици, таоци и сл. Избор кнежева и војвода потврђивао је, најчешће, Султан Ферманом, босански Валија или скадарски Везир, зависно од сплета околности и административне подјеле територије којој је Дробњак припадао. Било која турска потврда ових наименовања за племенике није значила ништа, јер су они могли смијенити кнеза и војводу ако се огријеше о моралне норме понашања, а да за то не траже ничију сагласност, као што не траже ни за постављење. Та потврда је била само нека врста легитимације, одређеној личности, која је пред турским властима заступала Племе.

Према обичајном праву, имања су се наслеђивала само по мушкој линији, а мираз је био нешто друго. Продаја некретнина је била ограничена споразумом и правом првокупа сродника и комшије. Приликом продаје земље, обично се остављао кућни миљч, дио најплодније земље гдје је била кућа и мало окућнице, кућевно рало, чиме продавац није губио право на комун, шуму, воду и друга заједничка сеоска добра *.

За разлику од продаје покретне и непокретне имовине, нико није могао купити или продати дио у комуни, јер му то није дозвољавало Комуноско право, по коме сељак домаћин у комуни може имати само један дио, а да не зна гдје је и колики је. Сви су у комуни равноправни.

У Дробњаку се махом становало у тврдо грађеним објектима са пушкарницама. Зависно од економске снаге и братственичке слоге куће су биле разлитих габарита и потоме се дијелиле на:

-Кула, зидана од тврдог материјала на два боја и на двије воде са двије листре. Доњи бој је био изба, за спраћање стоке или пола изба, пола ћелица.

-Кућа, зидана од тврдог материјала, са избом дјелимично укопаном у земљу.

-Брвнара, изба укопана у земљу и зидана сувомеђом, а спрат од брвана.

-Приземљуша, нема избу, већ јој је спрат једним дијелом укопан у земљу и тај дио је сувомеђа.

-Колиба, намијењена за љетни боравак, са малом сувомеђом и кровом на земљи.

-Кућара, мјесто за спавање код оваца, које су у тору. Може бити на земљи или на саоницама, јер се премјешта како се премјешта тог.

* И данас у Превишу постоју кућевно рало Богића Сератлића-Бјелака, које је временом постало камењар.

Стока је смјештана у:

-Стају, већи тврдо грађени објекат са избом, таваном и собом за чобане.

-Појату, мањи приземни објекат.

-Савардак (дубируг), у облику купе повезане врљике, постављене на малу сувомеђу.

На отвореном је коришћен тор, торина и прибој.

Сви објекти за становање или смјештај стоке покривани су махо ражаном сламом.

Ватра јеложена на сред куће-на огњишту (приземљуша и колиба), или сантрачу, у кулама и кућама над избом. Огњиште је обзидано каменом, са плочом у средини, док је сантрач огњиште подигнуто на четири јака букоба трупца потавањена и оивичена јаким буковим тесаним даскама на које се насипа ред земље или пијеска, ред пепела, па ред иловаче, на коју дође плоча за огњиште.

Спавало се махом на поду, или земљи, око огњишта, на коме се ватра никада није гасила. На под се стављала слама, преко ње сукнена веленца, а покривало се сукненом поњавом. Под главу се стављао, ријетко јастук напуњен овчијом вуном, а најчешће неки одјевни предмет. Касније се користе кревети, сламарице и јастуци.

У већини кућа, на видном мјесту стајале су гусле. Гуслало се и пјевало увече, те отуда и она народна: "У дан пјева ко памети нема". Госту који дође у кућу указивана је част и тиме, што би му домаћин послјије вечере понудио гусле да отпјева, макар, једну пјесму.



Са овим гуслама је 1976. године доајен југословенског гусларства Душан Добричанин отворио првенство државе.

У домаћинству се користило посуђе од дрвета: кабо, краљача, калица, каца, чабар, дебе, чанак, кашика, кутлача, ћаса, жбан, бурило (бременица), ваган, бадањ, ступа и наћве, а од бакра: котао, казан, ибрик и од земље: ћаса и ћуп.

За освјетљење, сем ватре са огњишта, коришћен је лој, луч, касније фењер и лампа на гас (петролеј).

Успијева: кромпир (кумпијер), купус, јечам, раж, овас, еља, а у новије вријеме и много друго поврће.

Кувало се у зависности од бројности породице, у котлићу или котлу, закаченом на вериге изнад огњишта или спуштено на саџак (од кованог гвожђа треноги или четвороноги подметач).

Јело се са округле синије, високе око 50 сантиметара. Старјешина куће и старији људи, или ако се задеси стидан гост, сједа у сто (столовачу) а остали на столице, клупе, шкањеве, а врло често и на трупине. Храна је махом била месо *, хљеб, кромпир, качамак, пита, цицвара, купус, приганице, масаница (попара), сир (масни, меки и тврди), скоруп, тучено жито, у ријетким случајевима мед.

Уз пост се јео: хљеб, купус, кромпир, тучено жито, црни лук, ређе риба и пасуљ.

Хљеб је мијешен у наћвама. Квасац је био остатак тијеста од претходног хљеба. Хљеб се пекао 2-3 пута нећелно, под сачем.

Око мрса рачун је водила планинка. Сир и скоруп су стављани у каце и мјешине, од овчје или козје коже.

Месом се снабдијевало у јесен. Клало се за годину дана. Месо се сушило преко цијеле зиме, љети се чувало уроњено у жито, да мува не дође до њега. Љети се клало понеко јагње или јаре, обично уз косидбу, или кад дође важан пријатељ. Сирово месо се чувало у снијегу (снијежница), пећини или изворској води.

Омиљено пиће поред воде која је јако квалитетна је јомужа (свјеже млијеко у снијегу), у јесен грушавина, вареника, кисјело млијеко, расо, медовина, шљивовица и сурутка.

* Отац ми је често говорио : " Код нас који смо били мало имућнији било је месо као дрва, а љеба у оскудици".

За прање рубља, веленци, поњава и косе коришћен је цијећ и сјерина од овчје вуне.

Црква је од памтивијека чувала обележја народа и има изузетне заслуге што су многи обичаји, традиција и догађаји сачувани од заборавља у оплемењеном облику. Једно од најстаријих обележја Дробњака је крсна слава, или крсно име, са кољивом и крсним колачем, те чесница, василица, Божић и божићни колач, Бадње вече и бадњаци .

Дробњаци нијесу много побожни, што се, може објаснити разним узроцима. Мушкарци су се врло ријетко, скоро никада, причешћивали јер црквени канони су забрањивали причешће убицама за 20 година, за које вријеме је убица имао да издржи разне покорне, а сваки Дробњак је био спреман на убиство, махом из одбране, те "крвавијех руку" није могао бити причешћен.

Слава је највећи празник. То је био дан када су одиве долазиле у род, пријатељи се сретали и уз разговор гостили. Славило се по неколико дана. Сви Дробњаци су, раније, славили крсну славу Светога Ђорђија. Како нико није могао поћи на славу код другог, јер су сви славили, договоре се да узму прислужја, која су временом постала главна слава братстава. Гости из даљине, као и сусједи, долазе увече, у очи славе. При доласку позивају домаћина, који их срета, и након што се пољубе домаћин им пожели добродошлицу, а они њему честитају крсно име-славу. Потом улазе у кућу и сједају за трпезу. Приликом сједања домаћин води рачун гдје ће који гост да сједне. Током славе износи се здравица, уз узвик "ко ми је здрав". Ко први каже "ја" добија здравицу-флашу ракије.

Током славе гори крсна свијећа, која је трокрака, чији су бочни краци при дну мало савијени. Колач је ломљен ноћу, уочи славе. То је рађено из страха од непријатеља, који је преко дана свакога тренутка могао "ударити". Колач је округао, а његова величина зависи од домаћице, односно суда у коме се пече, или сача испод кога се пече. Преко колача је уцртан крст. Цио колач се поједе током славе. При ломљењу колача "чита" се молитва, онако како је неко научио или запамтио од старијих.

На слави се обично држало пет здравица: за почетак и добар час у бољу срећу, у име Бога и свете Тријице, за домаћиново здравље и крст часни и за кумове и пријатеље. Главни пријатељски званице остају до краја славе, када им се на крају за ручак спрема цицвара.

За Бадњи дан се сијеку бадњаци, на које се обично закоље шиљеже, да се окрвави бадњак, што је у вези са сјечом и истребљењем потурица у Црној Гори.

Божић је велики празник. Прије свитања у кућу долази полазник (положајник или Срећни Радован). Укућани га дочекују житом, а он сједа испред ватре, гдје га домаћица огрне поњавом (да се боље хвата скоруп на калицама), а он бадњаком гарка по жару и говори "колико варница толико мушкије глава, пара, волова, овнова и тд." Полазнику се даривају, обично, сукнене чарапе. Тога дана по кући је прострета слама и просуто жито. Вечера се поставља на врећи, а после је јела судови се не перу. Ујутру се прегледају кашике и пљатови да се види да ли су и које "анђели загревали".

За Петров дан се плету вијенци од пољског цвијећа и стављају на стругу од тора, изнад калица у колиби исл.

Дробњацки су се женили по гласу, обично од добре породице, а већина их је била добра. Женили су се по препоруци, најчешће тако да се младенци виде први пут на вјенчању. Отуда и народна пословица "жени сина по јатагану, а шћер удај по вагану". Обично се за вријеме просидбе уговарала и свадба.

Водило се рачуна да се невјеста, при изласку из родитељске куће не окрене на дозивање родбине, јер би онда дјеца, вјеровало се, личила на ујчевину. Када млада дође пред мужевљево кућу, прелази преко простирке испод које је мушки гатњик и мали нож, да би рађала мушку дјецу. На прагу је срета свекрва и даје јој неко мање мушко дијете, накоњче, које три пута подигне, пољуби и на крају дарива. Потом јој свекрва даје сито или решето са житом, те њиме млада поспе на све стране и исто баци преко куће. Када то заврши, десном ногом, ступа у мужевљево кућу, љуби праг и огњиште.

Приликом просидбе, као и свадбе држи се више здравица и обично диже једна молитвена чаша.

Не ријетко је било и отмица дјевојака, па чак и невјеста тек доведених, што се најчешће завршавало мртвијем, биранијем, главама.

Род по женској линији сматрао се слабијим, него по мушкој, иако за то није било никаквог разлога. Често су дјевојке удавали и у слабију породицу правдајући то ријечима "нећемоли их мало усојити".

Жени припада посебно мјесто у цјелокупној историји Дробњака, те се са поносом говорило да је добра жена домаћину "бритка сабља за појасом", или "добар коњ се познаје по биљењу и глави, а добра жена по кошуљи мужа. Дробњачка жена је била права мученица. Не само да је рађала и пословала по кући, него је континуирано спремала у ратне походе, оца браћу, мужа, синове, пратила их са тајном на леђима, једином комором коју су ратници имали, била болничарка, а не ријетко и једина која је сахрањивала. Она је та која оплакује погинуле и подиже сирочад. Дакле, она је била нераздвојни чинилац успона и падова и највјернији пратилац у злу и у добру тих бескрајно храбрих горштака. Вјечито завијена у црно остајала је на попришту и згаришту, да би на њему распаљивала нову ватру не дајући да се угаси огњиште у дому из којег је отпремала ратнике, остајала без очинске, братске, мужевљеве и синовљевље заштите, самохрана и до зла Бога уцвијељена.



На лицу сваке дробњачке жене исписан је њен живот

Често је током дана, када је била сама, било да је код куће, на ливади, у шуми или планини, тужила за изгубљеним и у тужбалицама оживљавала снове, исказивала тугу и понос за изгубљеним ратницима, преносећи тиме на мушку дјецу вјековну тежњу за слободом и схватање живота безвриједним без ње - Слободе. То је њен разговор са мртвијем, њена пјесма, префињено лирско исказивање осјећања без имало извјештачености. Ту је она сама себи газда, без татора са било које стране.

Но и поред заиста тешког живота, жене су биле, колико је то год било могуће, заштићене од тешких физичких радова као што су: косидба, сјеча и цијепање дрва, орање, пошивање, чепање торина и сл., јер су то били искључиво мушки послови. У случају да су остале саме, са ситном дјецом, или самохране, у великим и тешким пословима помагало их је, поред братства и село путем моба, у заштиту су их узимали ђевери, што су оне и у тужбалицама величале.



Моба у Лазинама

Сами чин рађања и умирања нигдје нијесу прихваћени тако хладнокрвно, смирено и реално, као на дробњачким просторима.

Рађање мушког дјетета значило је продужетак лозе и један ханџар или пушка више у братству и племену. То је био најсвечанији дан у породици, а објављивао се пуцањем. Крштење дјетета је такође био свечани чин, коме се приступало са пуно пијетета. Кумству се поклањала посебна пажња и оно се преносило са кољена на кољено. Кум се одабирао због неког добродјелства или великог друговања. Кумство се није одбијало, "јер Бог прашта све гријехе, осим оних учињених према куму". Кумство је било значајан фактор и у измиривању завађених породица и превазилажења крвне освете.

Колико је поштовање било према куму указује и предање да када се пролазило поред кумове куће, а у њој никога није било, кум се обраћао са "добар дан кумова кућо", а када се пређе преко кумовске земље, брише се обућа да се на њој не однесе кумова земља.

Дробњац су о смрти говорили као о природном чину, саставном дијелу живота, најчешће окончаном на бојном пољу. У њиховој смиреној отмености истовремено се осјећала и дубока туга и достојанство жалбеника, што су посебно истицали лелекачи и тужбалице. Самом моменту смрти приступало се као најсвечанијем чину. Сходно традицији, мртвац се облачи у укупно одијело, раније припремљено, а уз умрлог се неријетко сахрањује оружје, златан прстен или неки други особени предмет.

Када умре неко у селу, обустави се сваки рад, све до послужења сахране. Сви одрасли иду у кућу жалости, а ноћ се проводи сједећи поред мртваца. Умрли се до гробља носи на рукама, са ногама напријед, у сандуку који са доње стране није имао даску, већ неколике пречке, а прати га поворка повремено заустављана лелекачима и тужбалицама. У знак жалости, жене су за сином, братом и мужем, облачиле црнину, сјекле косу, гребале се по лицу и ударале у груди, док се мушкарци нијесу бријали 40 дана.

Гроб се није отварао прије 7 година, а самоубице нијесу сахрањиване у гробљу.

Када се браћа дијеле, обично се позивало неколико угледнијих људи из села да изврше диобу, или буду свјedoци да су се браћа братски подијелили. Обичај је да најстарији брат дијели, а млађи бирају. Кућа се дијелила по вертикали. Старо огњиште је, по обичају, припадало најстаријем брату. Коњ јаићак и седло, токе и неки вриједан комад оружја, остаје бившем старјешини -оцу, или ако нема оца најстаријем сину. Наћве и вериге се не износе из старе куће или просторије у којој су биле. Ствари које се тешко набављају остају заједничке: сијенски нож, сврдо јармењак, кантар и др. Старо кумство сви задржавају, са могућношћу да стварају и нова.

Дробњац су у свом сиромаштву увијек осјећали жељу за лијепом ношњом и добрим оружјем. Није познато каква је била ношња старих Новљана, али се зна да су касније најчешће користили одјевне предмете од ваљаног сукна, које су домаћице саме справљале. Мушкарци су носили поврх вањеле џамадан који се преклапао преко прсију, преко којег је ишао капут, а у вријеме зиме и кабаница. Гаће су биле широке у туру, узане испод кољена, да би се лакше преко њих назуле гете, а везивале су се на учкур. Преко гета иду чарапе па на њих опанци, најчешће од волујске коже, учињени опутом од овчје коже. Везивали су се обувачама- дебљом упреденом кожном нити. Како мушка тако и женска ношња била је наприје бијеле боје, касније претежно сингава, а нешто касније црна- мрчило се сукно.

Тек касније ношња им је била црногорска, и мушка и женска, за коју је Рој Тревор, енглески књижевник и путописац рекао да је то "најљепша и најживописнија ношња на свијету". Исту су куповали, а оружје најчешће отимали од непријатеља.

КРАТАК ХОД КРОЗ ИСТОРИЈУ ДРОБЊАКА

Када се једно племе као што је Дробњак уздигне тако високо у свим сферама друштвеног живота неминовно се поставља питање његове историје, на основу чије спознаје ћемо лакше разумјети његову садашњост, а да не говоримо о његовој будућности за коју без сумње морамо призвати, односно питата и прошлост.

Из тог разлога учинио сам додатни напор да из заиста богате и обимне грађе, која презентује историјску прошлост Дробњака, извучем неке најкарактеристичније догађаје који су дали печат Племену, или сви заједно уобличио његову величанствену слику. Надам се да тај мој фактографски приступ и најкраћа могућа верзија историје Дробњака, може бити подстрек појединцима за проучавање ове проблематике.

У вријеме Римске империје територија Дробњака једно вријеме је била у саставу римске провинције Далмација, а нешто касније провинције Превалис. Распадом Римског царства та територија остаје у саставу Византије све до 1042. године, када је ушла у састав Зетске државе, након сјајне побједе кнеза Војислава над Византијом у битци на Румији.

Зета је тада била самостална држава коју је задржала наредних 70-так година, након чега улази у заједничку државу са Рашком. Наиме, средином 12. вијека, послје великих борби које су трајале неколико година, Немања је успио да подчини зетске жупе и области, тако да су се Зета и Рашка нашле у истој држави. Но, и поред те подчињености, Зета је од Немање до цара Душана, дакле у вријеме највећег успона Немањићке државе, имала повлашћен положај. Та повлашћеност се огледала у томе што су Немањићки владари стално постављали своје најстарије синове, или браћу, за намјеснике у Зети, који су се отуда враћали као наследници престола. Најпознатији међу њима био је "млади краљ" Душан, који се посебно истакао, окружен тјелесном гардом которана, у битци на Велбурну 1330. године када је разбио Бугаре и отео од њих "крст и заставу". Отада па надаље Душан у својим повељама назива Котор "мој вјерни, столни и љубљени град".

Да је Дробњак био у саставу Рашке државе види се и из Хрисовуље писане за владавине краља Милутина између 1313 - 1318. године.

Послије смрти цара Душана, Дробњак је 10-так година био под влашћу Војиновића и Алтомановића, а након подјеле земаља Алтомановића између кнеза Лазара и бана Твртка, улази у састав Тврткове државе.

У једном краћем временском периоду, тачније послје погибије Балше II, на Сурском пољу код Берата, у битци са Турцима које је предводио Хајрудин- паша, 1385. године област Дробњака је била под заштитом Млетака.

Послије Косовске битке у којој су учествовали и Дробњаци, Дробњак улази у састав земаља великаша Синдаља Хранића, а нешто касније његовог сина Херцег Стјепана (Стевана), по коме се област његове владавине назвала Херцеговина . Дробњак је остао у саставу Херцеговине све до припајања Црној Гори у другој половини 19. вијека.

За сво вријеме постојања Зетско-Рашке државе владао је јак антагонизам међу властелом, али и међу црквом. Црква у Зети је и поред свих настојања и системских акција из Рашке, од Саве Немањића па надаље, да се православизира, била под јаким утицајем римске пропаганде у духу католицизма, док је Рашка црква била под великим политичким и вјерским утицајем из Цариграда и била доследно православна.

Фактички, а стварно никада, Дробњак је потпао под турски власт 1482. године.

СУКОБ СА КРИЧИМА

Приликом доласка на Бањску висораван, а касније у предјеле Оногошта и Дробњака, Новљани су водили жестоке борбе са Матаругама, становништвом које је било настањено на тим просторима. Организованији и војнички способнији, Новљани су потиснули Матаруге иза Фоче и Оногошта на сјеверу до линије Лебшник-Дурмитор и Одраг у Сињајевини, на исток од ријеке Мораче, а на југ до старе "Президе", која је дијелила Зету од Херцеговине.

Дио Матаруга су били Кричи, који су задржали дјелове Новопазарског санџаката са варошима Фочом и Пљевљима. У Пљевљима им је било административно сједиште. На Новљане су гледали као на освајаче и дуго су их избјегавали, настојећи да са њима живе у слози. Према предању, да би се одржао мир, више дробњачких дјевојака се удало за кричке момке, односно кричких дјевојака за дробњачке момке, што је дало краткорочне резултате.

Граница између Крича и Дробњака била је ријека Буковица, на којој су имали заједничка појила. У Повељи краља Стефана Уроша I, писаној око 1260. године каже да се село Прошћење граничи са Кричком, односно да на Тари живе Кри

Како су дробњачки апетити за пасиштима и катунима у Језерима расли, тако је и одсудни тренутак сукоба са Кричима бивао све извјеснији. Са сигурношћу се зна да је до велике битке дошло у Буковичкој гори, након чега је због велике крви која је текла у потоцим, једна пољана и на њој извор прозвани Крвавац, а зараван на десној обали ријеке Буковице, због бројних лешева осталих на њој, Клађе.



Споменик кричког војводе Калоче на Великој пољани у Буковичкој гори

Не зна се када је та битка била, али следећи подаци указују да је то могло бити под крај 15. или почетком 16. вијека, никако касније.

-Нићифор Дучић у записима са путовања кроз Дробњак, боравио 1865. године, каже "Причали су ми стари Дробњаци да се Кричковићи некада давно заваде са Дробњацима око Језера, те дође до боја. Разбојиште је било у планини Ивици Ту погибе и војвода Кричковић".

-У турском Дефтеру из 1477. године, за Херцеговачки санџакат, види се да су Дробњаци стално били настањени у дробњачкој котлини, а да су имали посебан статус катунара у Језерима.

- Дробњацци су потукли Хустер бега у Језерима 1538. године, без сумње на својој територији.

-Три године касније Хусрет бег долази да се освети Дробњаццима због претрпљеног пораза у Језерима. Тај поход из 1541. године платио је главом.

-На дробњачку крсну славу, Ђурђев дан, 1605. године Дробњацци су разбили и урнисали јаку турску казнену експедицију у Горњој Буковици. И данас се један мост на ријеци зове Пашин мост, гдје је наводно тада убијен турски паша.

-Из свих исказа старих Дробњака, које је прикупио А.Лубурић, тврди се да су кратко вријеме по досељавању у Дробњак, Новљани, односно Дробњацци дошли у сукоб са Кричковима и да је одсудна битка била у Буковичкој Гори.

Неколико година послје битке у Буковичкој гори, Дробњацци изненада нападну Криче под планином Кучајевицом, "гдје међу њима направе прави помор". Према једном запису А.Лубурића, Дробњацци опколе једну повећу скупину Крича која је била сконцентрисана у данашњем Пасјем Нуглу код Жабљака. У опсади су их држали док нијесу почели умирати од глади и болештина које су их напале. Гомиле несахрањених лешева је ту остало, па су пси са Дурмитора долазили и јели њихово месо. По томе се мјесто и назвало Пасји Нуго.

ВЈЕКОВИ СУКОБА СА ТУРЦИМА

Скоро 100 година послје Косовске битке, Дробњак је успио да сачув самосталност према Турцима. Тек када су Турци покорили све Херцегове земље, Дробњацци се 1482. године покоре Турцима, али са погодбом да имају широку аутономију. Турци тада поставе за обер кнеза, са наследним ферманом, Тому Балотића. Дробњак је наредних година био привидно под турском влашћу, што потврђује чињеница да 40 година Турци нијесу имали храбрости да дођу у Дробњак и покупе харач, него су поручивали : "Ко је вјеран Султану нека донесе новац у Скадар".

Да би колико толико држали Дробњак у потчињености Султан повремено прима дробњачке представнике, којима даје велике повластице за цио Дробњак. Но и поред бројних повластица и привилегија у односу на друга племена, Дробњак не мирује. Епилог таквог понашања је напад Хусрет бега, босанског намјесника и царевог сестрића, 1538. године, који је са великим царским овлашћењима пошао на Дробњак. Смјели Дробњацци га дочекају на Језерима и потуку. Киван због тог пораза Хусрет бег се наредне три године припремао за нови напад на Дробњак, који је успио 1541. године. Тај поход Хусрет бег је платио животом.

Након те битке Султан позва Дробњаке на примирје, а као преговарач у Цариград ишао је дробњачки капетан Милош Милошевић, коме Султан даде нове повластице и постави га за старјешину над 12 дробњачких кнезова. Том приликом Султан му је даровао позлаћену сребрну сабљу "да му буде доказ и знак његове вјерности и услуга које је показао његовом суверену".

То примирје је кратко трајало, па Дробњацци предвођени војводом Иваном Калуђеровићем, у садејству са Никшићанима и Пивљанима, сви под командом војводе Грдана, народног главара херцеговачких брђана, дигосе се на устанак 1597. године. Послје тешког пораза устаника у битци на Гацку, Турци су олако угушили устанак, вршећи пги том страшна звјерства над устаницима.

Дробњачки осветници се мало примире, бројчано ојачају, па на Ђурђев дан 1605. године нападну већу турску експедицију у Горњој Буковици, потуку је и Пашу убију. Исте године јаке турске снаге, преко љета, нападну Дробњак и покоре га а Ивана Калуђеровића приморају да оде у Пљевља, гдје

је погубљен од стране Татарин паше. Послије погибије Калуђеровића настао је период тешког ропства, али и никада пресахле наде да ће наступити повољнији тренутак за обрачун са Турцима.

У првој деценији 17. вијега Дробњак је био примирен, иако су бројна црногорска и арбанашка племена ратовала са Турцима. Разлог томе је свакако био и тај што је 300 бираније Дробњака, под заповиједништвом кнеза и капетана Симеона Мандића, кнеза Јована Николића, кнеза Николе Балотића и кнеза Стевана Косовића, налазило у војсци босанског везира Кукавице, при чему су се нарочито истакли у разури Чева, па им је Везир у знак захвалности дао поклоне-кнезу Балотићу сребрнун перјаницу, и потврдио пређашње повластице за Племе.

У вријеме Кандијског рата (1645-1669) Дробњааци се ставе на страну Млечана. Дробњачке чете, под командом Стјепана Балотића, освојили су Рисан 1649. године и предали га Млечанима. У исто вријеме водиле су се тешке борбе и у Дробњаку, због чега су се дробњачки представници обраћали за помоћ Млечанима, али она није стизала. Ево једног таквог вапаја: "Ми свакодневно крвимо своје мачеве у ове стране, помоћ се не види ни са једне стране, осим од Бога"

Да би обезглавили устанике Турци су се често служили преварама и лукавством. Тако је херцеговачки Санџак бег позвао у Колашин 57 кнезова из Никшића, Дробњака, Пиве и Мораче ради преговора "о давању уступака раји" и све их по наређењу великог везира погубио. Путописац Евлија Челебија, боравећи у турској војсци која је 1665. године ратовала по Херцеговини, на једном мјесту каже: "Пивска нахија коју смо покорили и укротили са Сербх Мехмед пашом, Никшићка брда, Хетерњак и Дробњачка нахија често се опиру херцеговачким пашама, те оружје проговори".

Склапањем Турско-Млетачког мира 1669. године Дробњак је добро прошао, с обзиром да је био на страни Млечана, тако да је наредних 15-так година био у релативно мирном стању, након чега дробњачке чете почињу да харају, под командом Илије Балотића, по Боки, Грахову и Херцеговини. Како је Илија ратовао ван територије Дробњака, то Турци 1687. године са 1500 војника похарају Дробњак.

Исте године Илија Балотић постаје поданик Млетачке републике, што се види из Повење Дужда млетачкога писане 19.09.1691. године у којој стоји: "Илија Балотић, родом из Дробњака, који је уживао велики глас и углед у турској земљи, поставши добровољно поданик наше Републике, оставивши властиту домовину и имање.....би примљен са свим знацима пажње од нашег Провидура, те му је овај својим решењем од 11. новембра 1687. године дао кућу турчина Замбега Рузванагића и нешто мало његова посједа, а другим решењем од 18. маја 1688. године те му је повластице проширио..."

Прије ступања под млетачку заставу Илија Балотић се више пута обраћао Дужду "за помоћ која изгледа правична Вашој великој племенитости". По ступању под млетачку заставу изјавио је: "Ја Илија Балотић, кнез дробњачки заклињем се да ћу.....".

Оставши без најугледнијег војводе и војсковође, који је са собом одвео "велику пратњу" Дробњак је тешко одолијевао турским нападима. Током 1689. године више пута траже да им Млечани пошаљу у помоћ војводу Илију Балотића "јер од вечери до јутра сумњамо да ћемо бити сасјечени. Све своје наде полагамо у Вас, како за добро тако и за зло. Ако нам не упутите помоћ ми апсолутно не можемо опстати овдје и опростите нам со и хљеб".

Из овога периода незобилазна је тешка битка са Турцима 1690. године на Сировачким барама, гдје су изгинули многи Дробњацци и Ускоци, не путивши Турке да уђу у Дробњак. У једном запису у старој православној цркви у Сарајеву стоји да је "око 1690. године била велика глад у Дробњаку" а међу православним становништвом Сарајева помиње се Сава Дробњак.

Из тих година сукоба путописан Евлија Челебија на више мјеста помиње Дробњак "...опасни Дробњацци нијесу увијек покорни па међусобно са Турцима разговарају врхом копља...". У попису мјеста седам санџаката Босанског ејалета Челебија наводи "...Никшићи,Бањани и страшни Дробњак...", а за похару Дробњака, вјероватно ону из 1687. године каже " Било је заиста скупоцјених златних и сребрних ствари и посуђа,скупоцјених тканина и ријетке робе". Није тешко претпоставити да је то плијен из похаре Рисна и других турских мјеста.

Дробњак је тада полагао наду у Млетачку републику, због чега су их обавештавали о свим значајнијим сукобима са Турцима и узалудно, као и много пута раније, тражили помоћ од њих. Тако, између осталог, поп Мирко и његов брат Митар Балотић * пишу им 1703. године: Овога прољећа је дошао Реџеп паша и неким људима узео сву имовину и живот. Али Бог је хтио да на његову главу и његова брата све падне, пошто га је убило цијело наше племе и кућа Илије Козечића **.

Грамомом од 03.03.1711. године руски цар Петар Велики позвао је у борбу против Турака хришћане из Србије, Босне, Херцеговине, Црне Горе, Дробњака, Пиве и остале. Дробњацци се много не колебају, јер рат је за њих свакодневница, јединствен облик привредне дјелатности. Устају на оружје и боре се са мање или више успјеха до 1714. године када их је прегазио силни Нуман паша Ђуприлић.

Турци су покушали да исламизирају Дробњак, како би га лакше држали у потчињености. У јесен 1718. године шаљу неколико шехова (муслиманских свештеника) из Бихаћа, са пратњом, да изабере мјесто за изградњу џамије и насеља за Муслимане. Завјереничком одлуком од 14. септембра 1718. године дробњацци су погубили шехове са пратњом и бацили их у кањон Невидео, тако да се никада тачно није сазнало шта је било са њима. Њихов нестанак главом су платили многи виђенији Дробњацци, а наметнут је посебан порез "бишћанија" од којег су се издржавале породице погинулих шехова, као и "ћифша", према којој ниједан мртац у Дробњаку није смио бити сахрањен док турски чиновник из Пљеваља не констатује од чега је умро. За сваки тај преглед плаћано је 100 гроша. Ови намети су плаћани све до 1768. године.

*У општењу са Млечанима дробњачки предствници се потписују презименом Балотић, иако је то братство било издијељено на братства Сератлић, Томић, Матељевић и Котарчевић. То раде из чисто практичних разлога, јер су Стјепа и Илија Балотић били јако цијењени код Дужда Млетачкога, као и други Балотићи који су са Илијом прешли под млетачку заставу.

** Реџеп-пашино тијело је сахрањено код џамије Али-паше Бољевића у Пљевљима. И данас се једна хумка у Косјерићима назива Пашина гомила, ту гдје је Реџеп-паша убијен.

У вези са убиством босанских шехова на зиду цркве у Косјерићима био је натпис: "Знано буди паде на Дробњак, од цара пресуда за шехове што су побили Дробњаци. Знано буди да Дробњак плати 70 ћеса. Није никако Дробњак могао платити нити је имао, но игуман из манастир Подмалинско даде све 70 ћеса за Дробњак. Када би у прољеће, покупи игуман из Подмалинска у Дробњака волове и овнове и све ишћера на Језера те му је ту љетовало. У јесен када је било, продао је све и узео 140 ћеса за они мал, а 70 што је одвише узео вратио је народу".

У мају 1756. године Осман-паша, кренуо је на Црну Гору. Са силном војском је прегазио Дробњак, а у јесен стигао у Никшић, одакле је наставио поход на Црну Гору, који се неславно завршио.

Дробњак се и у августу 1768. године нашао на удару босанског везира Сулејман-паше, који је према млетачким изворима, са 20 000 ратника прошао преко Пиве и Дробњака, ради напада на Црну Гору. У том, иако кратком али суровом сукобу Дробњаци су платили крвави данак.

Дробњак се дигао на оружје 1787. дини, на позив Русије, којој је Турска била објавила рат. Дробњачки ратници заједно са Пивљанима, Морачанима и Ровчанима у више махова разбијали су турске јединице и нагониле их у бјежање. Успјеси су се понављали до 1794. године, када су Никшићки и Гатачки Турци попалили Дробњак, о чему постоји запис у манастиру Житомислић у којему стоји "Гатачки Турцинијесу штеђели ни нејач, ни богомоље но све су редом плијенили и палили".

Почетком XIX вијека дошло је до појачаних устаничких акција Дробњака, као одговор на честе нападе, пљачке и пријетње Турака. Херцеговачки валија Сулејман-паша Скопљак пише Дробњацима: "Пивљани ми дођоше и чух да рекоше да су права Царева раја и даше ми неколико својих војника да буду самном, а сада како ви дође ова моја бурунтија... сви из глава вашије извадите ваше манитлуке и дођите неколико мени, оћу да сте и ви права Царева раја". Дробњаци нијесу марили за ово Пашино упозорење, већ наставише са хајдучијом*.

Акције су добиле на интензитету након Карађорђевог обрћања Дробњацима, августа 1804. године: "Удружени са те а ми са ове стране и гонити љутог непријатеља нашега, па ћемо бити слободни".

Ратничко расположење Дробњака ширило се као зараза на околна племена, па је Султан у зиму 1804. године дао налог паши Али Ризу из Никшића, "да у свему задовољи устанике, како би оружје усахнуло". Како од помире није било ништа Сулејман-паша Скопљак крену 1805. године да покори Дробњак и остала херцеговачка племена- Устаници га претекну на Кулићима у Пиви и потуку. Опијени побједом устаници се повуку на конак у Пирни до, славе до касно у ноћ, а онда заспу увјерени да им се ништа неће десити. У саму зору, Сулејман-паша Скопљак, уз помоћ неких Пивљана, изненади их и потуче. Ту је погинуло 280 побуњеника, од чега 74 Дробњака.

*У вези са дробњачким акцијама од 1803-1805. године Леополд Ранке каже "како се око Дробњака дигла Херцеговина, наступио је тренутак када се могло очекивати повезивање читавог хришћанског становништва против Турака".

Иако ослабљени Дробњаци наставе са нападима на Турке и подстрекавање сусједних племена на оштенародни устанак. То је изазвало немир код Турака у вези са чиме босански везир Мустаф-паша, октобра 1805. године шаље бурунџију ширем кругу првака у босанском Вилајету и позива их на договор како да се стане на пут развјетку устанка и да се помогне Сулејман-паши "јер могло би то прелазно зло и на друго мјесто прећи". Заинтересованост за смиривањем Дробњака добија на значају и у самом Цариграду "јер Турци немају слободне воље господарити Дробњаком" ради чега и Цар лично даје заповијест "да се та рај доведе у ред и мир".

Потпомогнут са више страна и охрабрен побједом у Пирном долу, Сулејман-паша је наставио продор у срце Дробњака. У другој половини године похара и попали Дробњак, а 26 устаника ухвати и повјеша у Петњици. У вези са овом Дробњачком пропасти игуман Петроније Дамјановић из Стањевића, 11. децембра исте године обавјештава митрополита Петра првог "... да је све пропало ка и Содом и Гомора. У Дробњаку војске 2000... Пред војском је Сулејман-паша Скопљак који носи ферман и купи харач по Дробњаку". Скопљак је напустио Дробњак у прољеће 1806. године, а ради обезглављивања Племена, одвео са собом у Никшић један број гласовитијих Дробњака.

Без обзира на све, Дробњаци се не мире са поразом, те у јесен исте године шаљу 33 хајдука Карађорђу у помоћ, за којима касније одлази још један број ратника. Истовремено Дробњаци, посебно током 1807. године допиру до Неретве и прелазе Лим, што је ражестило босанског везира Џелалудин-пашу, који, знајући гдје су све дробњачки ратници расути ван Племена, нападе и прегази Пиву и Дробњак. Недјељу дана је та војска купила харач по Дробњаку чинећи највећи зулум.

Ни та похара није сломила Дробњак па турска сила, под командом Зулфикар-паше Ченгића, званог Миљевина 1812. године нападе Дробњак и пороби га. Након одсудне битке, која се одиграла 01. априла, оно ратника што није страдало повукло се у Морачу. Те године се у Дробњаку није ни сијало, ни косило, ни жњело. И данас се у Дробњаку помиње "црна година паше Миљевине". Неколико наредних година у Дробњаку се тешко преживљавало. Током 1815 и 1816. године од глади је умрло 120 особа. Те 1816. године Миљевина поново попали Дробњак, те се преостала сиротиња покори Турцима.

У вези са тим Петар Цетињски обраћа се Острошком архимандриту Јосифу : " Великијем те Богом кумим, дај све што имаш сиротињи у Дробњацима и не штеди ништа што се може продати да прехранимо ту несретну сиротињу". Владика је послао писмо и кнезу Милошу Обреновићу молећи га да прими око 100 породица из Дробњака "који су остали на ништа без ишта". Обреновић је удовољио овој молби и у прољеће 1817. године у Србију се преселило 80 породица "које нијесу имале макање"- ситну дјецу.

Иако ојађен и опустошен Дробњак представља трн у око Турцима, па Зулфикар-паша поново 1817. године им се обраћа и пријети : "Ако оћете одите мени и да будете царева раја и да ви главе, робље и мал не иду, а немојте рећи страшимо вас. Ако не дођете, ону ћу војску дигнути што је чевапа дала на седам брда и свој Црној Гори и главом везир босански на вас ће ударити". Дробњаци га не послушаше те он поново на њих удари и попали их и похара, тако да је Миљевина остао запамћен као војсковођа који је три пута жарио и палио Дробњак.

Дробњак се поново одметне 1829. године и почне Турцима "грдне јаде задавати", због чега на њих, 1830. године, крене 8000 пушака и поново их покоре. Те године, Селмановић из Пљеваља уз сагласност босанског везира, прода Дробњак Смаил-аги Ченгићу, муселиму гатачком и пивском.

У почетку Ченгић је према Дробњацима гајио одређене симпатије, поштујући њихово витештво, што Дробњаци искористе, ојачају своје чете и почну нападати Турке, водећи рачуна да се не замјере Ченгићу. Та уздржаност према Ченгићу не потраја дуго, јер му Дробњаци отказаше послушност и одбише да дају харач. Током 1840 године, црногорски владика Раде је три пута разговарао са дробњачким и морачким хајдуцима како да убију Ченгића. Прилика се указала када је Ченгић дошао у Дробњак да покупи харач. У манастиру Подмалинско скована јер завјера, а завјереници су се заклели "животом својим и својих најмилијих, биљним, сточним и људскијем сјеменом, напретком у имању и раду да један другог неће издати, већ рађе погинути". Прије заклетве, свештеник се обратио тим горштакима из чијих очију се читала одлучност и прегалаштво ријечима: "У име Бога, овијех брда и њихове слободе, Смаил-ага мора да умре. Онај ко није одлучан да гине, нека се не хвата у ово коло".

У зору 23. септембра 1840. године, завјереници су убили Ченгића и 75 другијех Турака. Нечија шишана, из групе дробњачких стријелаца, са два зрна синцирлије погоди Ченгића у главу, а славу однијеше главари.



Спомен обележја на Мљетичку, гдје је убијен Смаил-ага Ченгић

Књижевник и публициста Глигорије Божовић у књизи "Путујући кроз Дробњак" каже: "По дрском прегнућу, по смјелости, по безумној одлучности, ова гласита завјера иде у ред оних најсмјелијих у нашој и свјетској историји.....То је доба када је било лакше одметнути се од Турскога царства но стати противу силнога Смаил-аге Ченгића, најкрупнијег династа и силника босанскохерцеговачког, славног јунака.....прослављеног у ратовима по Мореји, Арабији и Курдистану, против Руса, и још срећнији мегданџија, умро је жалећи што га судба није сукобила са Карађорђем".

Одмах по убиству Ченгића, Али-паша сакупи 3000 ратника, а босански везир му посла 600 својих одабраних мегданџија, те та војска под командом Хасан-бега Ресулбеговића, у јесен 1840 године похара Дробњак. Главна битка је била у Тушињи, гдје је погинуло 120 бранилаца, Дробњака, Ускока, Морачана и Бјелопавловића.

Током 1841/42 године Дробњак је, као и околна племена, захватила велика глад, па је око 420 породица из Дробњака, Пиве, Мораче и Роваца преселило се у Србију. На то и слична исељавања владика Раде није гледао са наклоношћу "јер ко ће бранити Брда од душмана када се толики народ исели", питао се он.

Уморни од сталног ратовања, исцрпљени немаштином и болештинама, Дробњаци ријеше, у прољеће 1852. године, да склопе мир са Турцима. На њихов предлог Турци им одговоре потврдно

али под условом да им предају сво оружје и тиме докажу да су лојални Порти. Дробњаци не прихвате тај ,за њих , поражавајући услов, након чега Турци, са неколико хиљада ратника уђоше у Дробњак, 1852. године, и задржаше се цијелу зиму, а у прољеће одоше да помогну Омер-паши Латасу да покори Црну Гору.

Неуспјех Омер-паше охрабрио је Дробњаке, који обзнанише да не признају ничију власт осим црногорског Књаза. Неколико наредних година Дробњак је водио крве битке желећи да сачува свој суверенитет, под влашћу књаза Данила. Такво дробњачко прегалаштво је допринијело да се на Конференцији великих сила у Цариграду 1858. године донесе одлука о разграничењу Црне Горе и Турске. У априлу 1859. године извршено је омеђавање црногорско-турске границе, кад је више од половине Дробњака , до Главе Буковице, ушло у састав Црне Горе.

Припајањем већег дијела Дробњака Ц.Гори, охрабри Дробњаке, па у јануару 1861, гидине нападну Фочански кадилук, којом приликом убију 27 Турака и освоје село Грдијевиће. Након тога Порта одлучи да покрене велику војску како "би већ једном уништила те бунтовнике. Главномандујући свих турских снага био је Омер-паша Латас, који је у мају 1862. године са свих страна напао Црну Гору, са циљем да покори Црногорце, заузме Цетиње и поубија "све на шта наиђе". Дробњаци са Ускоцима, Језерцима и Шаранцима држали су положаје на Ријеци Црнојевића, брнећи пролаз према Цетињу, док су Шаранци бранили сјеверне границе нанијевши тежак пораз Турцима на ријеци Тари. Та битка се сматра највећим турским поразом у сукобима са Дробњацима, гдје су изгубили око 2000 војника

У септембру исте године, под притиском Француске и Русије, Порта је обуставила непријатељства према Црној Гори, одрекла се свих захтјева и потписала мир са Црном Гором. Француски конзул из Мостара, у вези са овим извештава своју владу:"Црна Гора по простору мала, али у њој живи тако јуначки народ готов на све у одбрани своје части и слободе својих кршева, што чини част свима слободољубивим народима, па ма колико они били по броју, по снази и државној традицији".

Дробњаци у садејству са Пивљанима, у ослободилачком рату 1875-1878. године, извојују велику побједу над Турцима , које је предводио Реџеп-паша, на Муратовици, учествују у битци на Вучјем Долу, а један дробњачко-ускочки батаљон, под командом Петра Вукотића, претрпио је велике губитке , против Сулејман-паше, на Крсцу, одакле су се повукли у Острошки кланац, сачекали Сулејман-пашу који је запалио Острог, и ту га уз помоћ јединица из позадине потукли до ногу.

Турске снаге , под командом Хафиз-паше, хитајући да помогну главнини својих снага у срцу Црне Горе, у августу 1877.године спале Језера до Ивице, па се поврате и заузму положаје на простору Пашине Воде, гдје их један црногорски батаљон лако сломи и натјера да побјегну преко Таре.Ова битка се може сматрати последњом битком са Турцима на територији племена Дробњак.

Учешће цијелог Дробњака, у саставу црногорске војске, допринијело је да на Берлинском конгресу 1878. године Црна Гора буде међународно призната, а тиме и цио Дробњак постане слободан од турског

Дробњаци навикли на стално ратовање, "заборавише" Берлински конгрес, па дјелови језеро-шаранског батаљона пређу Тару и нападну Турке. На интервенцију Турске, велике силе изврше притисак на Црну Гору, а она на Дробњак, и једва их присиле да одустану од започетих акцији и озбиљно схвате новонасталу ситуацију.

ПРВИ БАЛКАНСКИ РАТ

У овом рату Дробњак је дао три батаљона, који су били у саставу Дурмиторске бригаде, која је оперисала у правцу Санџака и Метохије. Учествовала је у заузимању Мојковца, Бујелог Поља, Берана, Рожаја, Ђаковице и у славној битци на Бардоњелу, гдје су изгинули бројни Дробњаци, при заузимању Скадра. На одлуку великих сила да Скадар припадне Албаније, краљ Никола се није обазирао него је водио преговоре са Есад-пашом, који му је предао Скадар. Наступила је крајње напета ситуација за коју је руски министар Сазанов рекао: "Црногорски краљ Никола био је спреман да у том историјски критичном тренутку запали пожар новог свјетског рата, да би на њему испржио кајгану за своје војнике".

Велике силе су извршиле војну демонстрацију силе у јадранским водама, а српска Влада, по савјету Русије, шаље преко свог посланика на Цетињу телеграм у коме је стајало: "Преклињите Краља да попусти, да преда Скадар, да не доведе у питање тековине српског народа".

Тек када је руска флота окренула топовске цијеви према Ловћену, Краљ је пристао да преда Скадар, чиме је и завршен Први балкански рат.

ДРУГИ БАЛКАНСКИ РАТ

По објављивању рата, од стране Србије Бугарској, Црна Гора шаље Србији у помоћ један одред црногорске војске, под командом сердара Јанка Вукотића. Одред је формиран у Колашину од дробњачког и ускочког батаљона са задатком да дјелује у саставу са Моравском и Шумадијском дивизијом. Одред иде усиљеним маршом до Косовске Митровице, а одатле возом до Скопља, па потом маршом до бугарске границе. Отуда ступа у дејство, при чему истичем њихов удио у борбама на Рајчинском Виду, Пасачику и Великом Говедарнику, те у великој славној епопеји на Брегалници, након које битке је главнокомандујући бугарске војске обавијестио бугарског Краља "Сваки Црногорац је имао за појасом једно мало топче". (Радило се о револверу Гасер, који је црногорска влада куповала искључиво за злато).

Без сумње овај рат је био чедо у повоју за избијање Првог свјетског рата.

ПРВИ СВЈЕТСКИ РАТ

По објављивању рата Србији од стране Аустроугарске, Црна Гора стаје на страну Србије и објављује рат моћној Аустроугарској, иако за рат није била ни приближно спремна. Дробњачка бригада, у чијем саставу су били Дробњачки и Ускочки батаљон дејствује на подручју Бањана, одакле иде у Гатачко Поље. Нешто касније Бригада улази у састав Дринског одреда, који осваја Фочу и Горажде, прелази на десну обалу Дрине и у јесен се враћају кућама, на одмор. Почетком 1915. године, Бригаду шаљу на Вилусе, одакле преко Брезана иду и заузима положаје на Вучеву, одакле се била повукла српска војска. У новембру држе положаје од Фоче до Устиколине, да би у децембру Дробњачки и Ускочки батаљон пјешице дошао у Шавник на седмодневни одмор.

Шестог јануара 1916. године, борци дробњачке бригаде усиљеним маршем прелази Сињајевину и ступају у славну Мојковачку епопеју, спремни да гину до последњег, бранећи одступницу изнуреној српској војсци. У тој неравноправној битци која се водила три дана и три ноћи непријатељ је изгубио преко 700 бораца, а црногорски губици су били 164 погинула и 281 рањени, мада се никада тачан број није утврдио. Дробњачки допринос у овој битци је био огроман, поготову на Бојној Њиви, гдје је малтене одлучена битка. У раним јутарњим сатима Дробњаци,

под окриљем магле и снијежне вејавице потискују Швабе са првих борбених линија. Послије битке већина Дробњака се вратила кућама, а њих 180, под командом Љуба Полексића, креће ка

Подгорици. На Љешкопољу им је краљ Никола одржао говор : "Благодарим вам, моји Дробњаци и Ускоци, на јунаштву које сте и овом приликом, као и увијек исказали. Благодарим вам на жртвама које сте положили за Отаџбину. Хвала вам на мукама, које сте голи, боси и гладни са лакоћом подносили. Моји су Дробњаци и Ускоци одувијек били јунаци. Самих неколико паша ваши очеви су погубили, а погибијом Смаил-аге Ченгића осветили сте моје рођаке Петровиће. Изгинулима слава, а вама живијем хвала, јунаци моји".

Почетком 1916. године Црна Гора се нашла у веома незавидној ситуацији. Покушано је успостављање мира са Бечом, али услови који су јој били наметнути: - да црногорска војска безусловно преда на положајима оружје аустроугарским трупама; интернирањем свих Црногораца способних за оружје; предаја свих српских војника и чиновника који се налазе на црногорској територији и сл. нијесу могли бити прихваћени. Црногорска Влада је у јануару 1916. године донијела рјешење о распуштању војске и претворила је у народ. Црна Гора је капитулирала, а црногорски слободари су први пут послје вјековне борбе били принуђени на пораз. Настао је мук, све док се смјели и одважни нијесу одметнули у шуме, формирали Комитски покрет и заталасали скоро сву Црну Гору.

Покрет је у суштини био вапај за слободом поштених и слободољубивих људи, али неповезан, слабо организован и без јединственог циља. У таквим условима у оквиру Покрета дјеловале су и групе пљачкаша, које су стварале додатне проблеме поробљеном народу. Окупаторске снаге су чиниле невиђени зулум, убијли, пљачкали и одводили у роство. Најзлогласнији логор у то вријеме је био Неђмеђер у Мађарској.

У вом погубном тренутку за Црну Гору и њен народ, прљаву улогу је одиграо један број оних који су се ставили у службу непријатеља, шпијунирајући комите и њихове породице, захваљујући којима су многи честити слободари изгубили живот, док је знатан број завршио у логорима умирући од глади и злостављања.

У току октобра 1918. године ослобођена је Црна Гора, прије него што су стигле савезничке снаге на њену територију.

Из свега напријед изнијетог недвосмислено произилази да су Дробњаци вјековима били ратници који су стизали свуда гдје се бранила или отимала слобода, били помоћ поробљеној браћи, будили их из учмлости, улијевали им вјеру у живот, храбрили их и соколили да издрже. Бојишта и крвава попршта од Мора до Београда, Јахорине и Романије до Косова, од Ђевђелије па до Триглава, поново су натопљени крвљу у Другом свјетском рату, а кости су остављали и на бојним њивама и термопилима и у најновијим ратовима од 1991 до 1998. године у којима " нијесмо учествовали", али смо гле ироније крварили и гинули, те притиснути мимо своје воље поново ушли у историју, из које нам је изгледа суђено да никада не изађемо.

НАЈЗНАЧАЈНИЈИ ИСТОРИЈСКИ СПОМЕНИЦИ

На простору Дробњак, краће или дуже, боравили су разни народи: Илири, Келти, Готи, Римљани, Грци, све до доласка Словена, односно Новљана. Дробњак је био и остао територија преко које су пролазиле границе Источног и Западног римског царства, вршене вјерске и црквене подјеле,

сукобљавале се и међусобно прожимале различите цивилизације. Од свега тога остало је понешто што нијемо свједочи о прохујалим временима, што подсјећа на древну културу и умјетност и што намеће сијасет питања као: одакле, како и ко је творац тих здања, која нас враћају у далеку прошлост и зраче њеном снагом.

Према још увијек скромним сазнањима, јер ово подручје није подробно испитано, претражено и изучено, најстарији културни споменици у Дробњаку су Тулуми, нађени у долини Левер Таре и на самом Дурмитору, који потичу из времена почетка наше ере. Слједи античко светилиште, на лијевој обали Таре, као и остаци римског моста, на путу који је водио кроз кањон Таре, испод Пиликтора, те мост на ријеци Буковици у Шавнику, грађен од клесаног камена и сведен на полукружни лук. Сама чињеница да се мост, проширен са једне стране, користи и данас говори о изузетном умјећу тадашњих градитеља. Ове реликвије су грађене у I и II вијеку наше ере.



римски мост на ријеци Буковици у Шавнику.

У селу Тепца налази се Илирска некропола, а код саме цркве и илирске надгробне хумке. Из периода, вјерује се, од 8 до 12. вијека, налазе се бројни остаци некропола са стећцима, које народ најчешће назива, грчко, римско а понеко и кричко гробље. Надгробни споменици-стећци, најчешће су сконцентрисани на једном мјесту, што указује да је то гробље било у једном дужем периоду, мада има и појединачних, као на примјер само двије лијепо украшене камене громаде, од којих је једна уграђена у темеље цркве у Превишу, а једна се налази ван црквеног гробља у непосредној близини.



Stećци , ниједи свједоци давне прошлости

Ова гробља служе као ниједи свједоци далеке прошлости. П.А.Ровињски након проласка преко Језера и Дробњака описао је тај чудни амбијент ријечима :*"И шум а је овдје углавном тамна, четинарска, а надгробних плоча је много. Над Рибљим језером постоји гробље са 50 огромних плоча, а недалеко одатле је још 30 великих и више од 300 малих..... та гробља која су у пјеснику изазивала тужне слике, нама служе као ниједи свједоци о далекој прошлости, када се овдје живјело и комотније и богатије..... У мјесту званом Меки доли и сада се налази 70-так таквих надгробних плоча, сасвим очуваних, само што нијесу украшене резбаријом, као да су ту израђиване..."*.

У вези са овим, интересантно је да уз зиста богата налазиштс историјске баштине овакве врсте, нијесу пронађени никакви остаци старих грађевина насеобног значаја, утврђења и сл., а имају гробља која свједоче о бурном животу и раду, која свједоче да се ту рађало, живјело и умирало.

Од словенских грађевина из далеке прошлости очувани су Манастир Подмалинско, Морачки манастир, Манастир у Бијелој, те црква у Петњици, храмови грађени у доба Немањића. Одмах до њих је и Манастир у Добриловини, у коме су сачувана Јеванђеља штампана у Москви и Кијеву. Манастир у Бијелој, Подмалинско и Морачки манастир су били центри духовног и световног уздизања народа. У њима су доношене одлуке од судбоносног значаја, не само за Дробњак и Црну Гору, већ за свеколики православни живаљ на овим просторима. Према предању била је и стара црква у Пошћењу, у којој је Ђурјан Косовчић причестио Дробњаке пред полазак у Косовску битку, те црква у Тушињи, Превишу, Косорићима и др.

Црква у Превишу је грађена пред крај 14. вијека. Врата на цркви су била ниска и од камена. Према предању, једном приликом Митрополит при уласку у цркву удари главом у њих, забоље га и опсова Бога. Након тога Превишани прошире улаз и направе дрвена врата. Уз цркву је била саграђена и ћелија у којој је ноћио и Свети Василије Острошки. На старим вратима била су исписана четири натписа која су на старословенском.



Црква у Превишу, види се десно од врата уграђени стећак

РАСЕЉАВАЊЕ ДРОБЊАКА

Од насељавања Новљана, Дробњак је изузетно хомогена етничка цјелина, у коју се повремено усељава покоја породица, која је морала прихватити дробњачке обичаје, а прије свега племенску славу, Светога Ђорђија, која је била култ заједнице. "Старосједеоци" Новљани и новодошли насељавали су корито Дробњака, које је било 5-6 мјесеци одсјечено снијегом од спољњег свијета и тиме било заштићено од непријатеских напада. По сметовима на Дурмитору, Језерима, Сињајевини, Ивици и Крнову, кретали су се само курјаци и то и они у чопорима.

Временом умни (питоми) Дробњак постаје тијесан, због великог прираштаја становништва, које није било у складу са средствима за живот, те се поједине братственичке породице исељавају на дотадашње катуне. Исељавањем рала створио се предуслов за стварање окућнице и сталних насеобина на оближњим катунума.

Поред тог "катунског исељавања" Дробњаци су се веома давно почели исељавати у непознато, далеко од кућевног огњишта. Миграција Дробњака је ишла у пет основних праваца:

- Према Србији, чије становништво бијаше проријеђено због двије велике сеобе у Угарску, посебно ка Полимљу, Потисју, Старом Влаху, Средњој Шумадији, Подунављу и Мачви.
- Према Босни, околина Сарајева и Гласинца, која по Љетопису фра Николе Лашванина 1731/32 похара куга. "По свој Босни нити оста града, вароши ни села, гдје не помори". Послије помора куге на опустошена мјеста доселили су се други, међу којима и Дробњаци.
- Према Херцеговини и Приморју.

-Према Метохији и Албанији, истин у мањем броју и

- Према Старој Црној Гори.



Глуви катун у Ивици, преко кога је ишао пут наде за Дробњаке у непознато као и у одсудну битку са Крчима

Ако се има у виду ово, онда није ништа чудно у констатацији најбољег познаваоца Балканског полуострва, географа Јована Цвијића који је написао: " Етнографско језгро нашега народа су Васојевићи и Дробњаци са старовлашким крајем у Херцеговини, које носи наша најпрегнантнија етничка обележја. Они их због велике плодности и експанзивности по многим областима разносе и крпе оне периферијске народне дјелове који су попузнули".

У серији књига -Српски Етнографски Зборник, издавач Српска краљевска Академија наука у Београду, изашло је 10 књига под насловом "Насеља српских земаља", а 9 са именом " Насеља и порекло становништва". Када се пажљиво прегледа свих 19 књига, остаје се запањен мноштвом исељених Дробњака. Тај вид дробњачке миграције, који је био групни и појединачни, био је условљен, прије свега, турским зулумима и економском биједом, а ређе склањањем од крвне освете и других завађа. Без сумње Дробњак је матица многобројних породица пиром бивше Југославије. Исељеници су најчешће задржавали крсну славу, обичаје, племенску свијест и презиме и понављали имена својих блиских предака, што су љубоморно чували и преносили на потомство.

С обзиром на различите околности које су утицале на расељавање, те мјеста и времена у којима су се наново кућили, учињели су да су та домаћинства формирала неку своју посебну физиономију, која се у доброј мјери разликује, не само од живот народа међу који су дошли, него и од сопственог братства које је остало у Дробњаку. Тај посебни колорит социјалног живота дробњачких братстава, брусила је историја, прилике, мјесто и вријеме, те географски и политички положај током вјекова.

Без сумње, Дробњаци су изузетно поносни на своје поријекло, па ма гдје и како да живе, сјећања на заједничку постојбину и осјећај племенске припадности, дуго су чувани и његовани. Тај осјећај постепено блиједе код млађих генерација и пријети да, застре тамом тегином, али свијетлу прошлост Дробњака.

Прво масовније исељење из Дробњака било је 1687. године када је дробњачки војвода Илија Балотић, након узалудних молби Дужду млетачкоме да помогне Дробњацима у борби за опстанак, одлучио да са "бројном свитом" приступи под млетачку заставу.

Следеће масовније исељавање било је послје похаре Дробњака од стане Нуман-паше Ћуприлића 1714. године, када је по казивању Хасан-бег Шахинпашећа "Ћуприлић много дробњачко робље иселио по Гласинцу, који је тада био алалучина*.

Гласинац са Романијом и Јахорином постаје одредиште исељавања Дробњака крајем 1718. односно почетком 1719. године, нарочито послје убиства шехова из Бихаћа. Према запису из Цетињског манастира, тих година "је владала велика глад у Дробњаку, те се народ листом иселио" у Ужичку нахију и другдје, због чега је Племена остало са 304 домаћинства и 7 кнезова, према 12 колико их је било 1542. године. Интересантно је поменути да је Гласинац био важна етапа у сеобеним покретима Дробњака. Ту су се задржавали и договарали и одатле као "моћна струја" кретали према Босни, Славонији и сјеверозападној Србији.

Послје Сулејман-пашине похаре Дробњака 1768. године, који му је био на путу за продор у Црну Гору, Дробњаци плаћају "крвави данак", а многи напуштају збјегове бјежећи пред огњем и мачем, са својом нејачи. То исељавање је било хаотично и неорганизовано, тако да су једни бјежали према Босни, други према Србији, тамо гдје је ко имао неког а свога, а највећи број у невиђено по муци.

Слично је били и након попале Дробњака од стране никшићких и гатачких Турака 1794. године, када "нијесу штедјели ни нејач ни богомоље, но све редом плијенили и палили".

За исељавање значајне, а за Дробњаке убитачне биле су и 1805. и 1806. година, када су Дробњаци у сукобу са Сулејман-пашом на Кулићима и Пирном Долу изгубили 74 ратника, а Скопљак на превару ухватио и погубио још 30 њих. Приликом повлачења у Никшић 1806. године Скопљак је са собом повео један број млађих и виђенијих Дробњака, да му служе као таоци, од којих многи силом прилика примише мухамеданску вјеру.

1812. године паша Миљевина сатрије Дробњак, те се те године у њему није орало, косило ни жњело, па глад и менаштина оћераше многе у избјеглиштво, а Турци при напуштању Дробњака поведоше са собом 330 робова.

На молбу црногорског Владике, Милош Обреновић прими у србију 1817. године 80 дробњачких породица "без макања".

*Гласинац обухвата област која се постире од Рогатице до Власенице и од Заковка до Кнежевине. Из љубави према завичају из кога су се иселили, у новим насебинама извори, брда, шуме и др. називали су именима из свога краја. Тако и данас на Гласинцу имају "Дробњачке воде", брдо Шавник, а велика вјероватноћа је да се и мјесто Балотићи зове по братству Балотића из Дробњака.

Убиством Смаил-аге Ченгића, Дробњак је запао у крајње незавидну ситуацију, те се из Дробњака, Пиве, Мораче и Роваца одсели 420 породица у Србију.

Исељавање Дробњака у Језера, за стално настањивање, почиње тек 1860. године Први су се иселили и тврде куће саградили у Буковици Милутин Сератлић и Милош Томић-Јевтовић 1862. године. Језера су већ тада била подијељена. Превишани су добили Горњу Буковицу, Ђуричин до и Провалију са Ранисавом, а 1766. године, на основу Турског суда добили су Јакшића поље чиме су проширили своје дотадашње катуне - Орнице Ђиполовачке и Пољица. До 1863. године од Горње Буковице до Јунча дола биле су сами три куће (двје већ поменуће), а све остало су биле стаје, појате, колибе и други ватани. Од те године почиње нагло грађење кућа и стварање села. Тај раст стално настањених заустављен је 1877. године када је Хафиз-паша све попалио, од Јунча дола до Ивице, куће, стаје, колибе сијена, све што се могло запалити, сем куће Митра Сератлића.

Ово су само неке преломне године у масовнијем исељавању Дробњака, чему додајем и колонизацију у Војводину, након Другог Свјетског рата, након чега се наставља исељавање до данашњег дана.

До друге половине 19. вијека, Дробњак када се исељавао није продавао земљу говорећи "Како да продам земљу која ме је ранила, да изједем своју мајку". Потрпао би ствари што може понијети, па затакао ватраљ за појас и пошао. Ватраљ за појасом је био знак да се сели, он му је био као пасош.

ЗНАМЕНИТЕ ЛИЧНОСТИ ЧИЈИ СУ ПРЕТЦИ ИЗ ДРОБЊАКА

Из Дробњака су многе знамените личности из наше прошлости, које су дале снажан печат научном, државном и војном животу свом српском роду, а да не говоримо о 20. вијеку када се из њега изњедрила читава плејада умније глава.

Најзнаменитији међу знаменитима, чији коријени потичу из Дробњака, је Вук Стефановић Караџић, који је често свом имену додавао "родом из Дробњака". Његови стари су из Петњице код Шавника. Његова љубав према Црној Гори и Дробњаку инспирисала га је да у јануару 1853. године напише серију чланака, о томе "југословенском Кавказу у малом" у "Аугсбуршким општим новинама" бранећи Црну Гору, свој Дробњак, своју ђедовину пред очима свјетске јавности. Живио је по свијету а духом био у Дробњаку, гдје га је вукла нека чудесна љубав, која је горјела у срцу као неки митски огањ и осветљавала му пут којим је из магловитих даљин дошао на свијет.

Највећи познавалац Балкана, професор Јован Цвијић, из Врела код Жабљака, с поносом је истицао своје дробњачко поријекло, а Дробњаку је посветио значајан дио свог научног опуса.

Војвода Живојин Мишић, ненадмашни војсковођа и стратег, поријеклом из Тепаца, од рода Каљевића, испод Дурмитора. У аутобиографији "Моје успомене" каже: "Становници села Струганика доселили су се у овај крај из околине Дурмитора пре 150-200 година".

Јадарски војвода Анте Богићевић, води поријекло из Комарнице код Шавника, чији стари учествоваше у одбрани Лознице, па се потом населише у село Клуце, гдје се војвода Анте и родио.

Предсједник Карађорђевог Совјета Младен Миловановић, син је Милована Церовића из Тушиње.

Познати јунак Васо Чарапић води поријекло испод Дурмитора, одакле су и претци рудничког војводе Милића Дринчића.

Списак истакнутих дробњачких потомака могао би се низати у недоглед, па можда са неке историјске дистанце завршити са онима који су нашли мјесту у књизи "Ко је ко у Југославији", али паметније је да се овдје зауставим и да не дам повода мојим Дробњацама, који су сами себи вјечити стражари и чувари епске истине, па да ме прозивају што нијесам још некога поменуо.

ЛИТЕРАТУРА

1. Ново В. Сератлић - Монографија братства Сератлић, штампарија "Борац" Кула 2001. године, написана на основу вишедеценијског прикупљања усмених предања од старих дробњачких памтиша и писане грађе, коју наводим.
2. Андрија Лубурић - Дробњак-племе у Херцеговини, Београд 1930. година.
3. Андрија Лубурић - Заоставштина у архиву Србије.
4. Јован Ердељановић - Стара Црна Гора, Београд 1926. година
5. Јован Ердељановић - Упутство за испитивање насеља и поријекла становништва, Београд 1928. година
6. Милан Карановић - Исељени Дробњаци, Гласник земаљског музеја БиХ 1925. година
7. Александар Ивић - Родословне таблице, 1928. година.
8. Светозар Томић - Дробњак, Етнографски зборник, Београд 1902. година
9. Светозар Томић - Дробњак, Антропогеографско испитивање постанка и организација племена Дробњак, рукопис
10. М. Медаковић - Повјестица Црне Горе, Земун 1850. година
11. Ристо Ковијанић - Помени црногорских племена у Которским споменицима 1974. година
12. Константин Јуричич - Историја Срба, 1952. година
13. Давид Богдановић - О убиству Смаил-аге Ченгића, Загреб 1924. година
14. Миленко Филиповић - Белешке о народном животу и обичајима на Гласинцу, Земаљски музеј Сарајево 1955. година
15. Миленко Филиповић - Гласинац, Зборник за насеља, САНУ- 1937. година
16. Мијушко Шибалић - Устанак Дробњака 1805 - Просвета 1986. година
17. Љубомир Стојановић - Литерарна и историјска вредност родослова и летописа- 1972. година
18. Љубомир Стојановић - Српски родослови и летописи, Гласник српског ученог друштва 1883. година
19. Љубомир Стојановић - Стари српски родослови и летописи -1927. година
20. Ђорђе Радојичић - Доба постанка и развоја старих српских родослова -1948. година
21. Антон Пејатовић - Један српски родослов, 1883. година
22. Јагош Јовановић - Стварање црногорске државе и развој црногорске националности, Цетиње 1948. година
23. Радослав Грујић - Аполохија српског народа у Хрватској и Славонији 1909. година
24. С. Караџић/В. Шибалић - Дробњак-породице у Дробњаку и њихово поријекло 1997. година
25. Јово Божић - Српско Сарајевско поље 1997. година
26. Стјепо и Владимир Трифковић - Сарајевска околина
27. Ђ. Пејовић - Исељавање Црногораца у 19. вијеку
28. Б. Дробњаковић - О насељавању Црногораца по Србији у периоду 1847-1869. година, Нови Животи XVII